AXIOMA
KÖZPONT

Darabos Ádám – Kovács-Latyseva Olga

Az anyagi dimenzión túl

A szegénység dimenzióinak vizsgálata római katolikus nézőpontból

Bevezetés

„Szegények mindig lesznek veletek, de én nem maradok mindig veletek.” (Mt 26,11).

Úgy tűnik, a szegénység örökös emberi problémát jelent. Személyes tapasztalataink azt mutatják, hogy mindig találkozunk szegény emberekkel, és mindig lesznek olyanok, akik kielégítetlen anyagi szükségletektől szenvednek. Még a világ azon részein is globális probléma marad a szegénység, ahol egyébként csökkenő tendenciát mutat.

Ez a tény azonban nem bénithat meg bennünket, hanem cselekvésre kell ösztönöznie. A megfelelő cselekvéshez pedig elengedhetetlen a probléma természetének pontos megértése. Egyetértünk azzal az általános konszenzussal, hogy az anyagi szegénység súlyos – sőt, az egyik legjelentősebb – probléma, amellyel (sürgősen) foglalkozni kell. Mindazonáltal a katolikus társadalmi tanítással összhangban azt is állítjuk, hogy a szegénységnek több dimenziója van, amelyek közül sok túlmutat az anyagi szükségleteken. Miután röviden áttekintünk két mérvadó mutatót – a szegénységet mérő Globális Többdimenziós Szegénységi Indexet (*Global Multidimensional Poverty Index*), valamint az összetett emberi jóllétet mérő Kiteljesedési Mutatót (*The Flourishing Measure*) –, megvizsgáljuk a Római Katolikus Egyház szegénységgel kapcsolatos jelenlegi álláspontját, különös tekintettel a *Dilexi te*[1] kezdetű apostoli buzdításra. Tanulmányunkban a szegénység átfogó értelmezésére törekszünk annak különböző dimenzióit – így az anyagi, kulturális, erkölcsi és lelki szegénységet, valamint a társadalmi marginalizációt – vizsgálva. Jelen tanulmány egy olyan elméleti kiindulópontként szolgálhat, amely elősegíti az átfogó emberi fejlődés előmozdítását célzó, mérhető empirikus mutatók kidolgozását.[2]

A szegénység mérése

Ösztönösen úgy tűnhet, hogy a szegénység mérése objektív feladat: érzelemmentes, csupán kvantitatív empirikus adatokon alapuló, módszeres szociológiai vizsgálat. Gyakran – és nem csupán ösztönös benyomásaink szerint – valóban ez a helyzet. Szociológusok, közgazdászok, politológusok és más szakemberek évszázadokon keresztül komoly erőfeszítéseket tettek annak érdekében, hogy tudományos módszerekkel, a lehető legnagyobb objektivitásra törekedve, mérjék a szegénységet. Az is egyértelmű, hogy bár a jóllét – éppúgy, mint a nem-jólét – és az emberi fejlődés a szegénységnél jóval tágabb fogalmak, mégis szorosan összefüggnek vele. Egyetlen mérési módszer sem tökéletes, vagyis egyik sem képes az egyéni és társadalmi valóság összetettségét teljes pontossággal megragadni. Ennek ellenére számos mérvadó mutató áll rendelkezésünkre, például a Világbank-csoport szegénységmérési rendszere,[3] az Egyesült Nemzetek Fejlesztési Programjának Emberi Fejlettségi Indexe (*Human Development Index*, HDI),[4] a Bhutánból származó, majd

továbbfejlesztett Bruttó Nemzeti Boldogság Indexe (*Gross National Happiness Index*)[5], valamint a Globális Kiteljesedés Kutatás (*Global Flourishing Study*).[6] Figyelmet érdemel továbbá az Egyesült Nemzetek Szervezetének a GDP-n túlmutató mérőszámokkal foglalkozó magas szintű szakértői csoportja (*High-Level Expert Group on Beyond GDP*).[7] Először röviden áttekintjük a Globális Többdimenziós Szegénységi Indexet (*Global Multidimensional Poverty Index*, MPI), majd megvizsgáljuk a Kiteljesedési Mutatót (*Flourishing Measure*).

Globális Többdimenziós Szegénységi Index (MPI)

A szegénység megállapításának egyik legegyszerűbb módja a jövedelem vizsgálata. A jövedelemalapú szegénységmérés képes megragadni néhány jelentős jólléti mutatót, mindenekelőtt a vízhez és az élelemhez való hozzáférést. Továbbá gyakran összefüggés figyelhető meg a magasabb jövedelem és a színvonalas oktatáshoz, egészségügyi ellátáshoz, valamint az ezekhez kapcsolódó szolgáltatásokhoz való hozzáférés között. A jövedelem tehát számít, önmagában azonban nem ad átfogó képet a szegénységről.[8] A jövedelemalapú mérőszámok például nem képesek megmutatni, hogy az azonos jövedelmi szinten élő személyek számára milyen gyakran és milyen minőségben állnak rendelkezésre ugyanazok a javak és szolgáltatások. Részben ezért a szakpolitikai döntéshozók és kutatók „összesített mutatókat dolgoznak ki, amelyek a jóllét különböző dimenzióit egyetlen átfogó mérőszámban egyesítik”[9], mint például az Oxfordi Szegénység- és Humánfejlesztési Kezdeményezés (*Oxford Poverty and Human Development Initiative*) és az Egyesült Nemzetek Fejlesztési Programja által 2010-ben kidolgozott Globális Többdimenziós Szegénységi Index (*Multidimensional Poverty Index, MPI*).

Az ebben az indexben alkalmazott Alkire–Foster-módszer célja, hogy mind a szegénységben élők arányát, mind pedig a szegénység intenzitását mérje. Ami a dimenziókat illeti, az index az egészséget, az oktatást és az életkörülményeket vizsgálja, amelyeket további mutatókra bont, például a táplálkozásra, a gyermekhalandóságra, az iskolában töltött évek számára, a villamos energiához való hozzáférésre, a lakhatásra stb. Az MPI „meghatározza a szegénységi küszöbértékeket, majd számba veszi az ezek alatt maradó háztartásokat.”[10] A jövedelmi szegénység és a többdimenziós szegénység közötti kapcsolat abban ragadható meg, hogy az MPI a jövedelem mellett olyan további szempontokat is képes figyelembe venni, amelyek összefügghetnek az alacsony jövedelemmel, például „a társadalmi kirekesztést, amely a társadalmi helyzetből fakadóan az oktatáshoz, az egészségügyi ellátáshoz és a lakhatáshoz való hozzáférés hiányában fejeződik ki.”[11] A 2025-ös legutóbbi globális jelentés összegzése szerint 109 ország 6,3 milliárd lakosa közül 1,1 milliárd ember (18,3 %) él mély többdimenziós szegénységben.”[12] A jelentés azt is megállapítja, hogy a többdimenziós szegénység több mint kétszer olyan gyakori a gyermekek körében (27,8%),

mint a felnőttek esetében (13,5%). Összefoglalva, az MPI rendkívül hasznos eszköz a szegénység több dimenzióban (köztük az anyagi téren) történő mérésére, de kifejezetten nem tér ki az erkölcsi és szellemi-lelki kérdésekre.

Kiteljesedési Mutató

A Harvard Egyetem Kvantitatív Társadalomtudományi Intézetének (Institute for Quantitative Social Science) Humán Kiteljesedés Programja (Human Flourishing Program) által kidolgozott Kiteljesedési Mutató (*Flourishing Measure*) öt központi dimenzióra épül: a boldogságra és az élettel való megelégedettségre, a testi és lelki egészségre, az élet értelmére és céljára, a jellemre és az erényekre, valamint a szoros társas kapcsolatokra.[13] Egyértelmű, hogy ez a mérőeszköz a tisztán empirikus mérési módszereket – mint amilyen az MPI – olyan immateriális megközelítésekkel ötvözi, mint az erkölcsi vagy kulturális szegénység, amelyekkel az alábbiakban foglalkozunk.

A kérdéseken alapuló mérés lehetővé teszi, hogy a kutatási folyamat során a szubjektív szempontok se vesszenek el, és hogy az emberek saját életükre reflektálva, a lehető legpontosabban válaszoljanak a kérdésekre, függetlenül attól, hogy ismerik-e a fogalom különböző megközelítéseit. Maga a Harvard Egyetem által közzétett kérdőív is kitér az élettel való általános elégedettségre, a mentális és fizikai egészségre, a kapcsolataink kiegyensúlyozottságára, valamint az egzisztenciális kérdésekre.[14] A kérdések tehát az anyagi és a lelki javak közötti összhangra irányulnak. Ez utóbbi bizonyos értelemben az erkölcsi szegénység kérdését is érinti, hiszen az élet értelmének vagy mélységének hiányához kapcsolódik. Ez lényeges szempont, és egyben azt is jelenti, hogy a Kiteljesedési Mutató alkalmazható a Római Katolikus Egyház által felvetett, a szegénység dimenzióihoz kapcsolódó számos kategória vizsgálatára, különösen a fent említett Dilexi te fényében. Ám azon túlmenően, hogy az értelmezés személyenként eltérő lehet, ez nem azonos a katolikus felfogással, amely magától értetődően Istent is magában foglalja.

Római katolikus nézőpont

A Római Katolikus Egyház társadalmi kérdései között jelenleg az egyik legfontosabb prioritás a szegénység. Természetesen az Egyház társadalmi érzékenysége hosszú múltra tekint vissza. Már az első társadalmi enciklika, XIII. Leó pápa *Rerum novarum* kezdetű körlevele[15] is „a szegényekről és arról a szörnyű sorsról szól, amelybe nagy tömegeket taszított az iparosítás új és nem ritkán erőszakos folyamata”, amint azt II. János Pál pápa a *Centesimus annus* kezdetű enciklikában megfogalmazza.[16] Ebből következően joggal állíthatjuk, hogy az Egyház állandóan megújuló[17] társadalmi tanításában szüntelen figyelmet szentel a szegénység kérdésének. Más szóval: az Egyház

tudatában van annak, hogy a szegénység sajnálatos módon halálosan súlyos probléma, és saját felelősségének érzi, hogy foglalkozzon vele.

Úgy tűnik, az elmúlt évtizedek sem jelentenek kivételt ez alól, ráadásul komoly előrelépéseknek is lehetünk tanúi a szegénységről szóló diskurzusban. Sőt, az utolsó két pápa neve is – Ferenc és Leó – olyan elődökre utal, akik szintén ismertek voltak a szegények iránti nyitottságukról. Ennek jelentőségét tömören szemlélteti XIV. Leó pápa 2024. október 4-én közzétett Dilexi te kezdetű, „A szegények iránti szeretetről" szóló apostoli buzdítása, amely minden kereszténynek szól.[18] Ahogyan Ferenc pápa első enciklikája, a *Lumen fidei*[19] nagyrészt még XVI. Benedek pápa munkája nyomán született, úgy a Dilexi te jelentős részét is Ferenc pápa írta meg (a *Dilexit nos* kezdetű enciklika[20] folytatásaként) és XIV. Leó pápa csupán saját reflexiójával egészítette ki és fejezte be. A hivatkozásokat tekintve is számos olyan dokumentummal találkozunk, amelyek Ferenc pápa tanításaira utalnak, például a *Fratelli tutti* kezdetű enciklikára[21] és az *Evangelii gaudium* kezdetű apostoli buzdításra.[22]

A Dilexi te több szempontból is az Egyház társadalmi kérdésekhez való megközelítését követi: (1) tanítása a Bibliából és a szenthagyományból egyaránt táplálkozik; (2) célja a társadalmi valóság, annak káros következményeinek, illetve a jelenleg alkalmazott elhibázott megoldások felvázolása; valamint (3) elsősorban erkölcsi útmutatást kínál,[23] amely pozitív következményekhez vezethet. Számunkra azonban – a szegénység dimenzióinak kérdésében – ennél is fontosabb az a megkülönböztetés, amelyet a Dilexi te a szegénység formái tekintetében tesz:

> "A szegények helyzete olyan kiáltás, amely az emberi történelem során folytonosan kihívást intéz életünk, társadalmaink, politikai és gazdasági rendszereink, s nem utolsósorban az Egyház felé. A szegények sebzett arcán az ártatlanok szenvedését, s ezáltal magának Krisztusnak a szenvedését látjuk. Ugyanakkor talán pontosabb lenne a szegények és a szegénység sokféle arcáról beszélnünk, hiszen ez egy sokrétű jelenség. Valójában a szegénységnek számos formája létezik: azok anyagi szegénysége, akik nélkülözik a megélhetés eszközeit; azok szegénysége, akik a társadalom peremére szorultak, és nincsenek meg az eszközeik ahhoz, hogy hangot adjanak méltóságuknak és képességeiknek; az erkölcsi és lelki szegénység; a kulturális szegénység; azok szegénysége, akik személyes vagy társadalmi gyengeség, illetve törékenység állapotában léteznek; valamint azoké, akik meg vannak fosztva jogaiktól, életterüktől és szabadságuktól."[24]

Mindenekelőtt világos, hogy a pápai útmutatás messze túlmutat a szegénység kérdésén és annak kizárólag anyagi vonatkozásain; valójában a szegénység több dimenzióját is számba veszi. A korábbi társadalmi enciklikák szintén foglalkoztak a szegénység különböző aspektusaival, illetve „arcaival".

VI. Pál pápa például a *Populorum progressio* kezdetű enciklikájában különbséget tesz az anyagi és az erkölcsi szegénység között.[25] XVI. Benedek pápa pedig a *Caritas in veritate* kezdetű enciklikában az éhség és a szomjúság kérdésén túl arra is rámutat, hogy a szegénység fogalmát az élet tiszteletének kérdésével is ki kell bővíteni.[26]

Mindazonáltal a Dilexi te felsorolása meglehetősen átfogó. Célunk, hogy feltárjuk az említett dimenziók pontos jelentését. Tekintettel arra, hogy a pápai megnyilatkozások gyakran pasztorális és retorikai jellegűek, amellett érvelünk, hogy ezek négy dimenzióba sorolhatók: (1) a megélhetéshez szükséges anyagi javak, (2) a társadalmi marginalizáció (amely a pápa értelmezésében további elemeket is magában foglal), (3) az erkölcsi és lelki szegénység, valamint (4) a kulturális szegénység. E kategóriák értelmezése során arra is törekszünk, hogy néhány szekuláris forrással összekapcsoljuk őket és felvázoljuk a közöttük fennálló hasonlóságokat és különbségeket. E többdimenziós megközelítés elemzésének célja, hogy holisztikusan, vagyis integratív módon tárja fel a szegénységgel kapcsolatos probléma mélységét, és ezáltal lehetővé tegye hatékonyabb, sokrétű megoldások egyidejű alkalmazását.

A megélhetéshez szükséges anyagi javak (anyagi szegénység)

Napjainkban az emberek rendkívül erős materialista szemléletet vallanak, különösen a világ fejlett országaiban. Nemcsak az emberek, hanem a jelenlegi világrend is nagymértékben függ az anyagi javaktól (például az élelmiszertől, a víztől, a további természeti erőforrásoktól, a lakó- és középületektől, a gyáraktól stb.). A legszigorúbb értelemben véve a modern ember alapvető szükségleteinek kielégítéséhez elengedhetetlen javak szükségszerűen anyagi természetűek. Az anyagi javak bizonyos hiánya nem egyszerűen kényelmetlenséget szül, hanem – amint azt egyes alkotmánybírósági határozatok kimondják – a materiális jólét egy bizonyos foka az emberi méltóság megóvásának és kibontakoztatásának elengedhetetlen feltétele, azaz a tisztes megélhetés minimuma.

A mai világban a megélhetéshez szükséges anyagi javak a létezés alapvető részét képezik. Bár az apostoli buzdítás 121 pontjából mindössze két pont (a 9. és a 12.) foglalkozik kifejezetten az anyagi szegénységgel, ez nem jelenti azt, hogy az Egyház ne tekintené ezt alapvető kérdésnek – ez ugyanis a hagyománnyal sem lenne összhangban. Inkább arról van szó, hogy a dokumentum a jelenség mélyebb megértésére és mögöttes okainak feltárására törekszik. Ahogy egyre mélyebben megértjük az egyes kategóriákat, látni fogjuk, hogy azok szükségszerűen egymással dialektikus kapcsolatban alakulnak ki és léteznek, ugyanakkor önállóan is fejlődhetnek és egymástól függetlenül is fennállhatnak (vizuális megjelenítésüket lásd az I. függelékben).

Mindenekelőtt az anyagi szegénység és az erkölcsi hanyatlás között ok-okozati összefüggés áll fenn, amely a morális szegénység fogalmával is szorosan összekapcsolódik. A Római Katolikus Egyház társadalmi enciklikáiban következetesen hangsúlyozta az erkölcsi megújulás szükségességét és a társadalomban megjelenő negatív tendenciákat jellemzően erkölcsi hiányosságokra vezette vissza. Ahhoz, hogy társadalmi szinten pozitív hatást lehessen elérni, előfeltétel egy olyan társadalom megléte, amely erkölcsileg jó emberekből áll. Egyértelművé válik tehát, hogy az erkölcs nem csupán az egyén jó és rossz közötti választásának kérdéséhez kapcsolódik, hanem egy általános szemlélethez, illetve gondolkodásmódhoz is, amikor a pápa így fogalmaz: „a szegények iránti szilárd elköteleződést olyan gondolkodásmód-változásnak is kísérnie kell, amely kulturális szinten is hatást gyakorolhat."[27] Ebben az esetben a kulturális szint társadalmi szintet jelent, amint azt a kapcsolódó alfejezetben látni fogjuk; az erkölcsi és a kulturális szegénységet ugyanis nemcsak több alkalommal említi a dokumentum,[28] hanem egymással össze is kapcsolja őket.

Az empirikus méréseket illetően az egyik cél az anyagi szegénység fogalmának meghatározása, beleértve annak „rejtett arcait" is. Bár a kutatók láthatóan nem jutottak konszenzusra abban, miként határozható meg, hogy ki tekinthető szegénynek, létezik néhány olyan *differentia specifica*, amely ezt igyekszik megragadni: például az alapvető kiadások okozta nélkülözés, az élelmezési bizonytalanság, a lakhatási nehézségek és az egészségügyi ellátáshoz való hozzáférés nehézségei.[29] Amint arra Anika Altaf rámutat, számos kutató a szegénység különböző szintjeit figyelembe vevő vizsgálaton keresztül, a különbségek meghatározásával próbálja feltárni az okokat és a következményeket: „[n]yomorban élők, a legszegényebbek, a mélyszegénységben élők, a tartósan szegények, a nagymértékben segélyre szorulók, az ultra-szegények és a szélsőségesen szegények – ezek azok a kifejezések, amelyeket a legnagyobb nehézségekkel küzdő, a megélhetésükért és túlélésükért leginkább küzdő emberek megjelölésére használnak."[30] Felidézi továbbá Michael Lipton – a szélsőséges szegénység kutatásának egyik úttörőjének – megközelítését is, aki szélsőségesen szegénynek azokat tekintette, „akik jövedelmük legalább 80%-át élelmiszerre fordították, mégsem tudták fedezni a FAO/WHO testtömeggel súlyozott energiaszükségletének 80%-át."[31] Összességében elmondható, hogy az empirikus tudomány jelentős részletességgel és módszertani kifinomultsággal foglalkozik az anyagi szegénység kérdésével, amelyet nem csupán a pénzügyi erőforrások hiányaként, hanem az ahhoz kapcsolódó további tényezők figyelembevételével is vizsgál.

Társadalmi marginalizáció

A pápai megnyilatkozás értelmében a társadalmi marginalizáció olyan jelenségként fogható fel, amely azokra vonatkozik, „akik nélkülözik a megélhetés eszközeit ahhoz, hogy hangot adjanak

méltóságuknak és képességeiknek."[32] Következésképpen a szegénység nem egyszerűen az anyagi viszonyokhoz köthető, „objektív módon mérhető" tény, hanem sokkal inkább a társadalom azon megfosztott szférája, ahol bizonyos – alapvetően emberi – lehetőségek elérhetetlenné válnak. Amint láthattuk, a Dilexi te nem négy, hanem hat aspektusát említi a szegénységnek. Értelmezésünk szerint az utolsó kettő – önmagában is összetett – kategória, nevezetesen „azok szegénysége, akik személyes vagy társadalmi gyengeség, illetve törékenység állapotában léteznek; valamint azoké, akik meg vannak fosztva jogaiktól, életterüktől és szabadságuktól"[33], is társadalmi marginalizáció kérdésköréhez tartoznak. Bár korábban már hangsúlyoztuk a Populorum progressio jelentőségét, VI. Pál pápa egy másik írásában, az *Octogesima adveniens* kezdetű apostoli levélben olyan új szegényekről ír, mint „a csökkent munkaképességű betegek, a társadalmi beilleszkedési zavarokkal küzdők, az idősek, a társadalom életéből különféle okok folytán kívülrekedők."[34] Ezek a példák feltehetően jól illeszkednek a társadalmilag marginalizáltak körébe.

Nyilvánvaló, hogy az anyagi szegénység és a társadalmi marginalizáció összefügg egymással; gyakran átfedés is van a kettő között, de ez nem szükségszerű. Az apostoli buzdítás együtt említi őket, amikor kijelenti: „Isten tekintettel van a betegekre, a szegényekre és a bűnösökre, akiket állapotuk miatt a társadalom, sőt még a hívő emberek is kirekesztettek."[35] Minden korszaknak megvannak a maga marginalizált csoportjai, az Egyház pedig gyakran sietett a segítségükre: a középkorban a koldulórendek (ferencesek, domonkosok, ágostonosok és karmeliták) formájában, az Egyház társadalmi tanításán keresztül (a Rerum novarumtól a Fratelli tuttiig), vagy éppen a perifériákon tevékenykedő modern szentek (például Szent Jozefina Vannini, Mankidiyan Szent Mária és Szent Dulce nővér) révén.[36] Ez utóbbi esetében Ferenc pápa tovább ösztönözte a periféria-teológia fejlődését. Jóllehet még a fejlett országokban is különbség van a centrum(ok) és a perifériák között, a kifejezést leggyakrabban a fejlődő országokkal és azok leginkább marginalizált csoportjaival társítják. Kulcsfontosságú, hogy ebben a megközelítésben a kapcsolat nem egyirányú: az Egyház szolgálatával párhuzamosan jelen vannak azok a lelki ajándékok is, amelyekből a perifériára szorultakkal való közösség révén részesül. A keresztény lelkiség ily módon a szegények szolgálatában fejlődik és bontakozik ki.

Végül, de nem utolsósorban, az egyenlőtlenség és az egyenlőség kérdése a marginalizációhoz kapcsolódó kulcsfontosságú fogalom, mivel ez egyúttal kapcsolati sajátosság is. A szélsőséges egyenlőtlenség önmagában véve is erkölcstelen, ám további problémát szül az a tény, hogy a hatalmi viszonyok egyensúlyának hiánya újabb igazságtalanságokhoz – köztük a szegénységhez és a társadalmi kirekesztettséghez – vezet.

A társadalmi marginalizáció a szociológiában is kulcsfontosságú fogalom. Egy áttekintő tanulmány, amely az elmúlt 50 év kutatásait vizsgáló 1121 tanulmányt foglalt magában, arra a következtetésre jutott, hogy „a társadalmi marginalizáció egy sokrétű fogalom, amely egy kontextusfüggő társadalmi folyamatra, a »mássá tételre« (*othering*) – amelynek során bizonyos egyéneket vagy csoportokat a társadalmi normák és értékek alapján módszeresen kirekesztenek –, valamint az ebből fakadó hátrányos helyzet megtapasztalására utal."[37] Ez a hátrányos helyzet különböző formákban jelenhet meg, illetve gyakran a társadalmi kirekesztés és a társadalmi szegregáció fogalmaival írják le.

Az anyagi szegénységhez hasonlóan a társadalmi kirekesztés is sokrétű jelenség. Babken Babajanian és Jessica Hagen-Zanker megkülönböztetik a jövedelemből, a szolgáltatásokból, illetve a társadalmi részvételből való kirekesztést,[38] míg Seema Khan, Emilie Combaz és Erika McAslan Fraser politikai, gazdasági, társadalmi és kulturális kirekesztésről írnak.[39] A társadalmi kirekesztés pszichoszociális hatásai szintén a pozitív vagy negatív változások egyik mozgatórugójának bizonyulhatnak. Amanda Lenhardt – Fiona Samuels és Maria Stavropoulou korábbi kutatásaira támaszkodva – amellett érvel, hogy „a szegénységben élők tapasztalatai közé tartozik a frusztráció, a szégyen, a reménytelenség, a megaláztatás, valamint a méltóság és az önbizalom hiánya."[40]

Egy másik vitatott fogalom a társadalmi szegregáció, amely leggyakrabban akkor alakul ki, amikor az állam nem képes olyan biztonságot garantálni, amely a társadalom egészének érdekeit szolgálja, függetlenül a társadalmi státuszától. Az állami hatalom egyenlőtlen eloszlása következtében a társadalom elhanyagolt része bizonyos elvek mentén önállóan kezd megszerveződni. Az egyes társadalmi csoportokon belüli kapcsolatok megerősödése ugyanakkor tovább mélyítheti a már meglévő törésvonalakat és még inkább marginalizálhatja azokat, akik e csoportokból már eleve ki vannak rekesztve.[41]

Bár a társadalmi szegregáció iránt széles körű tudományos érdeklődés mutatkozik, ez paradox módon elhomályosítja a marginalizáció fogalmának meghatározását, és megnehezíti annak elkülönítését például a kulturális szegénységtől. Ez „operacionalizálási problémákhoz, nem egyértelmű és össze nem hasonlítható eredményekhez" vezethet.[42] Ugyanakkor, miközben bizonyos megközelítések – például a szegénység és az emberi jogok közötti összefüggést vizsgáló nézetek[43] – elsősorban a fogalom jogi értelmére utalnak, a társadalmi marginalizációt a kutatások leggyakrabban az egészség, a társadalmi-demográfiai jellemzők, az intézmények és a politikai attitűdök szempontjából vizsgálják.[44]

A társadalmilag elfogadott normák és a szegénység közötti összefüggés összetett, gyakran vitatott kérdés. Ideális esetben a társadalmi normák rendet és kiszámíthatóságot biztosítanak a társadalom számára, ugyanakkor a hatalmi struktúrákat is tükrözik és gyakran meg is erősítik azokat.[45] A

szegénység specifikus különbségeivel összefüggésben a „társadalmi normák" meghatározása szintén problematikus. A kapcsolódó jogi dokumentumokra[46] támaszkodva a következő kategóriák minden esetben a társadalmi szegregáció aspektusait képezik: etnikai hovatartozás, rassz, kaszt, vallás, állampolgársági státusz, fogyatékosság, valamint a szexuális és nemi identitás.

Tudományosan nehezen bizonyítható – elsősorban az erőforrások hiánya miatt –, ugyanakkor széles körben ismert, hogy „a szegénység súlyosbodása akkor a legnagyobb mértékű, amikor egy egyén vagy egy háztartás a káros társadalmi normák következtében a diszkrimináció vagy a kirekesztés több formájával is szembesül".[47] Ez különösen akkor jelentős, ha mindez egy meghatározott csoportot vagy egy kevésbé fejlett régiót érint. Ilyen esetben a jelenség hajlamos mélyen beágyazódni a társadalmi struktúrába, és ennek okán rövid távon nehezen változtatható meg.[48]

Erkölcsi és lelki szegénység

Bár szándék mutatkozhat az erkölcsi és a lelki szegénység fogalmak megkülönböztetésére, a Dilexi te együtt említi őket. Az apostoli buzdítás szerint a szegénység e formái az Isten iránti fogékonyság és az Istennel való kapcsolat hiányát foglalják magukban.[49] Amint azt korábban hangsúlyoztuk, miközben mind az anyagi szegénység, mind a társadalmi marginalizáció alapvető jelentőségűek az Egyház számára, az erkölcsi szegénység központi jelentőséggel bír. XIV. Leó pápa a szegények világnapjára írt első, 2025-ben közzétett üzenetében (a világnapot Ferenc pápa vezette be 2017-ben) így fogalmazott: „a szegénység legsúlyosabb formája az, ha valaki nem ismeri Istent."[50]

Nyilvánvaló, hogy az erkölcsi változás – és ebből következően az erkölcsi szegénység is – tágabb értelemben vett fogalomként értelmezhető, amely magában foglalja az erkölcsi fejlődést és az erkölcsi hanyatlást egyaránt. A modern kor egyik elterjedt és indokolatlan feltételezése, hogy mind anyagi, mind erkölcsi értelemben a fejlődés egyenes vonalán haladunk.[51] XIV. Leó pápa ugyanakkor bölcsen rámutat arra, hogy „úgy tűnik, a mai világ, amely oly nagy fontosságot tulajdonít a sikernek és az önellátásnak, nem szívesen áldoz energiát arra, hogy a lemaradók, a gyengék vagy a kevésbé tehetségesek is megtalálják a boldogulásukhoz szükséges lehetőségeket az életben."[52] Egyértelmű, hogy a Dilexi te ötvözi az erkölcsi megoldásokat (például a lelki megtérést, a szegények iránti elköteleződést vagy a szolidaritás apró tetteit) a társadalmi és politikai lépésekkel (mint a szegénység strukturális okainak felszámolása), amelyek szintén a morális alapokból fakadnak. „Az igazságtalan struktúrákat fel kell ismerni és a jó erejével, a gondolkodásmód megváltoztatásával fel kell számolni azokat."[53] Végső soron az a döntő, hogy még akkor is szükség van spirituális gondoskodásra, ha a jó cselekvés más formái nem állnak rendelkezésre. A Dilexi te felidézi az Evangelii gaudium érvelését, miszerint „a szegények által leginkább megszenvedett hátrányos megkülönböztetés a

spirituális figyelem hiánya. A legtöbb szegény különösen nyitott a hitre; szükségük van Istenre, és nem mulaszthatjuk el, hogy felkínáljuk nekik Isten barátságát, áldását, szavát, a szentségeket és a hitbeli növekedés és érlelődés útját. A szegények melletti alapvető döntést főképp a kivételes és elsődleges vallási figyelem nyelvére kell lefordítani."[54]

„A szegénység fájdalom; olyan érzés, mintha betegség lenne. Nemcsak anyagi, hanem erkölcsi értelemben is megtámadja az embert. Felőrli az ember méltóságát, és teljes kétségbeesésbe taszítja" – írja Deepa Narayan *Listening to the Voices of the Poor* [A szegények hangjának meghallgatása] című könyvében.[55] Az erkölcsi és lelki kérdések – beleértve a szekuláris értelemben vett erkölcsi és lelki szegénységet is – elsősorban a pszichológia területéhez tartoznak. Számos tanulmány igyekszik feltárni a probléma gyökereit, ugyanakkor kevés figyelmet kapnak az ember transzcendens alapjának elhagyásából fakadó következmények. Hiszen – amint XVI. Benedek pápa hangsúlyozta – „[a]z a humanizmus, amely kirekeszti Istent, embertelen humanizmus. Csak az Abszolútum felé nyitott humanizmus vezethet minket a társadalmi és polgári életformák támogatásában és megvalósításában a struktúrák, az intézmények, a kultúra és az ethosz területén, olyan humanizmus, amelyben oltalmat lelhetünk azzal a veszéllyel szemben, hogy divatok és a pillanat foglyaivá váljunk."[56] Az erkölcs az emberek egymással való bánásmódjára vonatkozik, akár egy kisebb közösség – például a család – keretein belül, akár magasabb szinten, az állami intézmények rendszerében.

Amint fentebb jeleztük, a szegénység globális aránya magas, ami felveti a kérdést, hogy miért tekintsük az erkölcsi hanyatlást puszta illúziónak. Mastroianni és Gilbert kutatása szerint az emberek akkor érzékelnek erkölcsi hanyatlást, amikor egyrészt negatív „személyiségbeli változás" történik az egyéneknél két különböző időpont között, másrészt pedig amikor „személyközi csere" megy végbe, ami általában akkor mutatkozik meg, ha egy adott népesség erkölcsi szintje hosszabb távon süllyed.[57]

Nem térhetünk ki részletesebben az erkölcsi hanyatlás illúziójáról folytatott vitára, mindazonáltal ez valóban kulcsfontosságú eleme az érvelésnek. Úgy véljük, hogy még ha az erkölcsi válság hanyatló jelenségét nem is lehet teljes bizonyossággal kijelenteni, nagyobb bizonyossággal állíthatjuk, hogy a mai ember szabadsága valóban nagyobb valószínűséggel illuzórikus. A legfontosabb kérdés az, hogy mi történik az emberi szabadsággal és autonómiával a technológia korában. Ha az emberiség egyre kevésbé nyitott a transzcendenciára, és mindennapi életét Isten nélkül éli, akkor az erkölcs végső alapja is bizonytalanabbá válik. Ez olyan hiányosság, amely nem veszi figyelembe az emberi természet lényegét, annak vallásos vágyódását. Jacques Ellul szerint „mindaddig, amíg az ember nem tanulja meg helyesen használni a technikai tárgyakat, azok

rabszolgája marad. (…) ha az egyén nem képes személyes szabadságot elérni a technikai tárgyakkal szemben, semmi esélye arra, hogy választ tudjon adni a technika általános problémájára."[58]

A szabadságvágy azonban a belső autonómiában, a transzcendensben gyökerezik, ezt pedig nem lehet végérvényesen kiirtani az emberből, függetlenül attól, hogy életünk kondicionálása mennyire vált totálissá. Ehhez fel kell szabadítanunk magunkat a minket rabszolgaságba döntő tárgyak és struktúrák alól. A Dilexi te a trinitáriusokra, illetve a mercedáriusokra utalva megjegyzi, hogy „e rendek eredeti lelkisége mélyen a kereszt szemlélésében gyökerezett. (…) A szerzetesek a megváltást nem politikai vagy gazdasági akcióként fogták fel, hanem egyfajta liturgikus cselekményként, önmaguk szentségi felajánlásaként. (…) E rendek hagyománya (…) a cselekvés új formáit ihlette meg a rabszolgaság modern formáival szemben".[59]

Ebből adódóan az erkölcsi és lelki szegénység nem egyszerűen a saját szabadságunkba vetett illúziót jelenti, hanem a társadalmi szerkezetek megújításának kiinduló lendületét is adja. A társadalom, amely az egyének hamis szabadságára épül, a gazdasági termelékenységet az erkölcsi helyesség elé helyezi, és ezáltal fokozatosan normalizálja a marginalizációt, a kirekesztést és a szegregációt. A szegénységben élőknek nyújtott hatástalan segítség tehát nem pusztán az empátia vagy a megfelelő szakpolitikai intézkedések hiányát jelenti, hanem feltehetően az ember transzcendens lényegének elhagyására is utal. Ebben az értelemben nem az a feladatunk, hogy egyre több és sokfélébb szakpolitikai megoldást dolgozzunk ki, hanem a „szív megtérése"[60] szükséges, vagyis a morálisan jó és helyes szabadsághoz való visszatérés, amely mindenekelőtt annak képességét jelenti, hogy azt válasszuk, ami önmagában véve jó.

Kulturális szegénység[61]

Nemcsak a „kulturális szegénység" kifejezés, hanem önmagában a „kultúra" fogalma is heves vitákat vált ki a tudósok körében. Egyesek úgy határozzák meg, mint „azt az összetett egészet, amely magában foglalja a tudást, a hitet, a művészetet, az erkölcsöt, a jogot, a szokásokat, valamint mindazon egyéb képességeket és szokásokat, amelyeket az ember a társadalom tagjaként sajátít el."[62] Mások úgy határozzák meg, mint azt a tényezőt, amely különböző civilizációk kialakulásához vezet.[63]

A kultúra tehát egyrészről dinamikusnak tűnik. A társadalmak azonban akkor működnek a legzökkenőmentesebben, amikor a kulturális folyamatok stabilnak tűnnek, kultúránk stabilitása pedig „a természet egységéből, törvényeinek változatlanságából" ered.[64] E törvények tudományos módszerekkel is vizsgálhatók, még fontosabb azonban, hogy keresztény – különösen tomista – perspektívából nézve alapjuk az „első törvényben", vagyis az „örök törvényben" rejlik. Mivel pedig

„ontológiai értelemben minden törvény az örök törvényből származik, az örök törvény minden más törvény mércéje, és azok ebből az örök törvényből eredeztetik önmagukat."[65] Ha az emberiség az idő előrehaladtával olyan törvényeket és normákat alakít ki, amelyek nem ebből az örök törvényből indulnak ki, akkor e mélység elvesztése révén – akár tudattalanul, akár a 21. században már tudatosan – a „szegénység" egyfajta formáját hozza létre.

A kulturális szegénység tehát magában foglalja a lelki és az erkölcsi szegénységet is, mivel a kultúra az adott korszak társadalmát tükrözi. Következésképpen magában hordozza valamely egység – vagyis a társadalom –, illetve a normatív rendszer széttöredezésének jelentését is. De jelenthet-e szegénységet a szó szoros értelmében? A gazdagság alatt – a pénzbeli értelmen túl – általában olyasvalamit értünk, ami összekapcsolódik a kiteljesedéssel és az elégedettséggel, s amely bizonyos értelemben jelentéssel és mélységgel bír.

Napjainkban a kultúra gyakran az önkényesség és a személyes szabadság területére kerül; nincsenek megtartó erői vagy közös viszonyítási pontjai. A szilárd alap nélkül végzett cselekvés nem teremti meg a mélység és a gazdagság e tapasztalatát. Amint Ferenc pápa rámutatott: „A probléma nem mindig a túlzott aktivitás, sokkal inkább a rosszul megélt aktivitások, amelyekben nincs jelen megfelelő motiváció, lelkiség, amely átjárná a cselekvést és kívánatossá tenné azt."[66] A transzcendens horizont elhagyása tehát kulturális szegénységhez vezethet, mivel „A szegénység különböző fajtái gyakran Isten szeretetének elutasításából (…) fakadnak. (...) Az ember elidegenedik, ha egyedül van, vagy pedig elszakad a valóságtól, ha lemond arról, hogy gondolkodással vagy hittel közeledjen létének alapjához."[67]

Nem katolikus vonatkozásban a „kulturális szegénység" fogalma az elmúlt néhány évtizedben nyert szélesebb körű tudományos elismerést azoknak a társadalomtudósoknak köszönhetően, akik olyan elméleti és empirikus kutatásokat végeztek, „amelyek árnyalt, heterogén és kifinomult képet adtak arról, hogy a kulturális tényezők miként alakítják a szegénységet és az egyenlőtlenséget, illetve miként formálódnak maguk is ezek által."[68]

Tekintettel a kultúra dinamikus természetére, amely ugyanakkor saját stabilitását is magában hordozza, valamint figyelembe véve a transzcendens elemet, vagyis az örök törvényt, arra a következtetésre kell jutnunk, hogy a kulturális szegénységből hiányzik a transzcendens stabilitás. Az instabilitás magában foglalja a szabad akarat gyakorlásának nehézségét is.[69] Mindez abból fakad, hogy a szegénység egyes kategóriái összefüggnek egymással. Végső soron arra a felismerésre jutunk, amelyet XIV. Leó pápa is megfogalmaz a Dilexi te kezdetű apostoli buzdításban: „az önként vállalt szegénység a szabadság és a prófécia egyik formája volt",[70] továbbá az „intellektuális szeretet", vagyis a tanítás formálta a lelkiismereteket.[71] A szegénységben élők tanítása tehát „kötelesség, az

emberi méltóság elismerésének alapvető követelménye. A tanítás megerősíti értéküket, és eszközöket ad nekik ahhoz, hogy megváltoztassák saját valóságukat. A tudás Istentől kapott ajándék és a közösség közös felelőssége. A hit és a kultúra összekapcsolásával elvetik a jövő magjait, megtisztelik Isten képmását, és egy jobb társadalmat építenek."[72]

Az értékek az önmagukban kívánatos elvek vagy tulajdonságok szimbolikus kifejeződései. Egy társadalom erkölcsről és társadalmi kérdésekről alkotott meghatározó elképzeléseinek megőrzésére törekszenek, így az értékek megváltozhatnak, ha egy közösségen belül egymásnak ellentmondó nézetek élnek egymás mellett. A pluralista világban tehát számos érték létezik, de – amint arra XIV. Leó pápa rámutat – a leginkább áhított érték gazdasági természetű, ami eltolódást eredményez azon „ideológiák felé, amelyek a piac és a pénzügyi spekuláció abszolút autonómiáját védelmezik. Egy új, láthatatlan és sokszor virtuális zsarnokság van születőben, amely egyoldalúan és kérlelhetetlenül diktálja a maga törvényeit és szabályait."[73] Mindazonáltal tagadhatatlan, hogy a mai világban bizonyos anyagi javak hiánya súlyos hátrányokat szül, amint azt a fentiekben kifejtettük, és amire az MPI-kutatások[74] is rámutatnak.

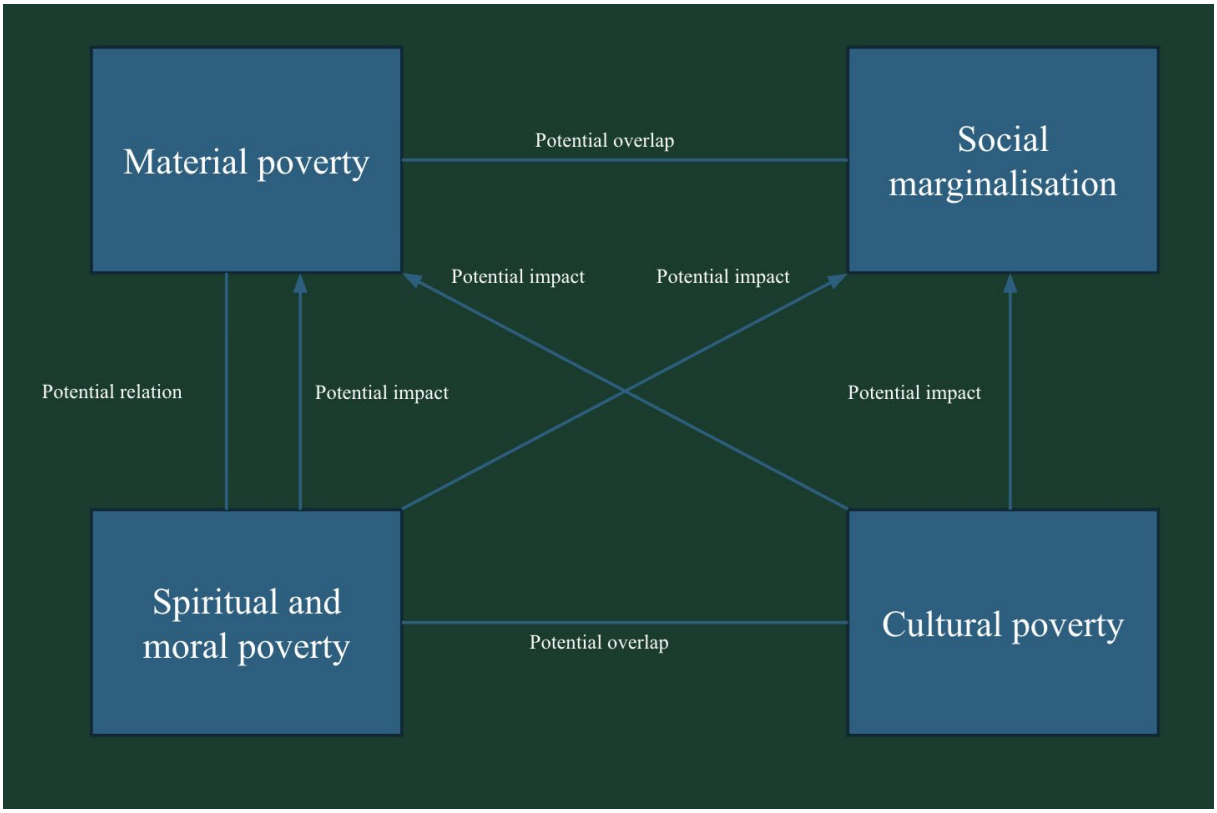
Következtetés

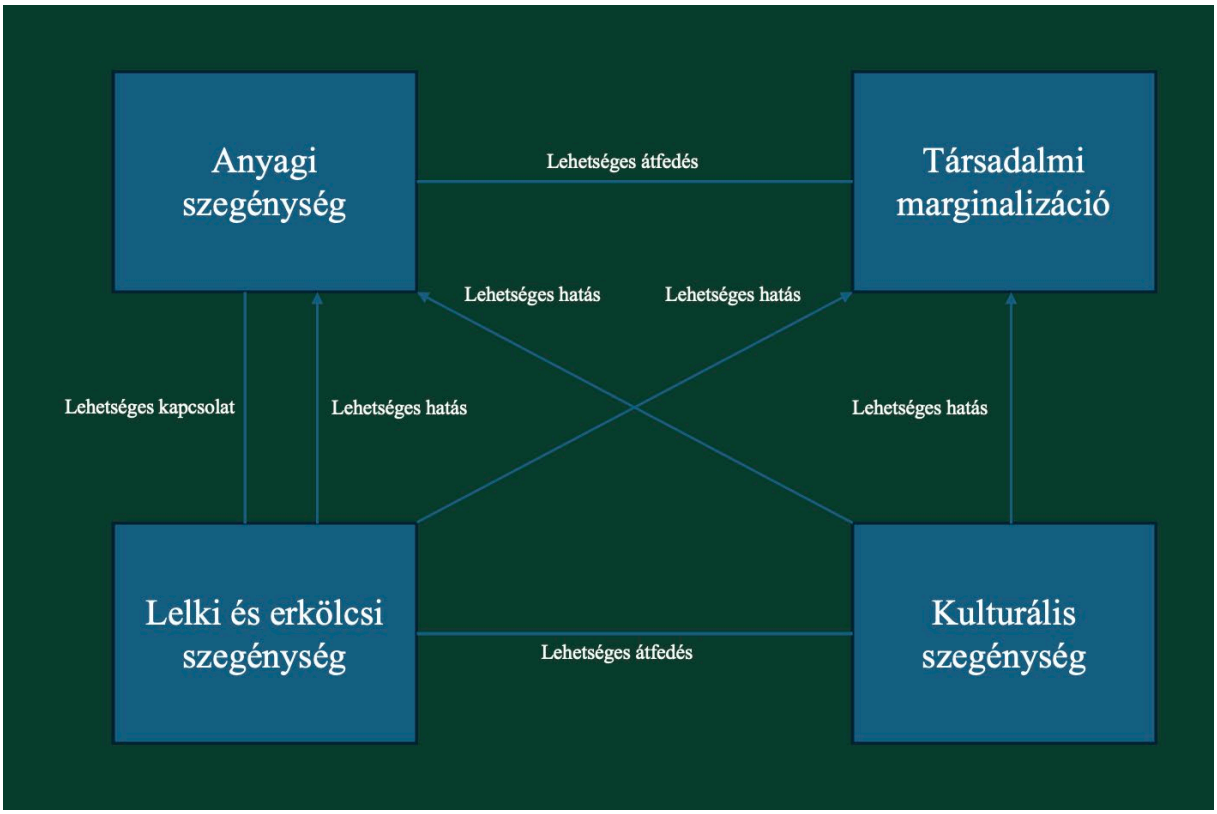
A szegénység elméletben felszámolható volna, hiszen ehhez csupán azt kellene biztosítani, amiben egy adott személy vagy társadalmi csoport hiányt szenved. E hiányt leggyakrabban anyagi természetűnek tekintik. Még az ilyen típusú szegénységnek is végtelenül összetett okai lehetnek, ezért a gyakorlatban nem számolható fel teljes mértékben. Mivel érdemes tehát kezdenünk a szegénység kérdésének vizsgálatát, ha túllépünk az anyagi dimenzión?

Tanulmányunk jelenlegi célja a szegénység dimenzióinak megértése, ideértve a megélhetéshez szükséges anyagi javakat (vagyis az anyagi szegénységet), a társadalmi marginalizációt, az erkölcsi és lelki szegénységet, valamint a kulturális szegénységet. Római katolikus nézőpontból kiindulva az elemzés alapjául a Dilexi te kezdetű apostoli buzdítást választottuk, amelyben egyszerre fedezhetjük fel a szegénység különböző dimenzióinak elkülönülését, valamint – kapcsolódási pontjaikon keresztül – végső egységüket is. Ebből kiindulva kijelenthető, hogy a szegénység gyakran egy olyan eltorzult erkölcsiségből fakad, amely meghatározza egy adott korszak értékeit és kulturális gondolkodásmódját. Az erkölcsi értékeknek útmutatóként kellene szolgálniuk az emberi társadalmakban, olyan társadalmilag elfogadott normákat hozva létre, amelyek „szabályokat biztosítanak arra nézve, hogy milyennek kell lennie egy viselkedésnek, az értékek pedig kritériumokat nyújtanak ahhoz, hogy a viselkedést jónak vagy rossznak ítéljük meg."[75]

Ha a normák torz értékeken – vagy inkább istentelen világnézeteken – alapulnak, elkerülhetetlenül megerősítik azokat az értékeket, amelyek társadalmi marginalizációhoz, kirekesztéshez és szegregációhoz vezetnek. Ilyen helyzetekben az egyének többféle hiányt is megtapasztalnak, amelyek gyakran összefüggnek egymással, miközben az anyagi szegénység az összkép egyik jelentős problémáját képezi. Hogyan lehet erre választ adni? Nyilvánvalóan számos javaslat született már: a gazdasági jólét előmozdításától és a lelki valamint erkölcsi megújulástól kezdve a strukturális igazságtalanságok (vagyis a bűn struktúráinak) felszámolásán át egészen az oktatásig. Szerény hozzájárulásunk célja, hogy a szegénység egyes dimenzióit úgy értelmezzük, hogy lehetőség nyíljon azok egyidejű kezelésére.

I. melléklet

A szerzőkről

Darabos Ádám, az NKE EJKK VTKI tudományos munkatársa

Kovács-Latyseva Olga, a PPKE BTK Társadalomtudományi Doktori Iskola hallgatója

Jegyzetek

[1] XIV. Leó pápa. (2025). Dilexi te kezdetű enciklikája. *Vatikáni honlap.* https://www.vatican.va/content/leo-xiv/en/apost_exhortations/documents/20251004-dilexi-te.html

[2] Az átfogó (integrális) emberi fejlődés fogalma szerepel XVI. Benedek pápa *Caritas in veritate* kezdetű enciklikájában, azonban már II. János Pál *Sollicitudo rei socialis* kezdetű enciklikája óta része az Egyház társadalmi tanításának, eredete pedig VI. Pál *Populorum progressio* kezdetű enciklikájáig nyúlik vissza

[3] *Measuring Poverty.* A Világbank-csoport honlapja. https://www.worldbank.org/ext/en/topic/poverty/measuring-poverty. A nemzetközi szegénységi küszöb, amely az alacsony jövedelmű gazdaságokban a szélsőséges szegénységet jelzi, 2025-ben személyenként és naponta 3,00 amerikai dollár.

[4] *Human Development Index (HDI).* Az Egyesült Nemzetek Fejlesztési Programjának honlapja. https://hdr.undp.org/data-center/human-development-index#/indicies/HDI

[5] *Gross National Happiness.* Oxford Poverty & Development Initiative. https://ophi.org.uk/gross-national-happiness

[6] https://globalflourishingstudy.com/about-the-study/

[7] *High-Level Expert Group on Beyond GDP.* Az Egyesült Nemzetek Szervezetének honlapja. https://www.un.org/en/beyondGDP/documents

[8] Az „átfogó" kifejezést használjuk a „teljes" vagy „tökéletes" helyett, mivel – ahogyan azt a legtöbb empirikus kutató is hangsúlyozza – a szegénység vagy a jóllét mérésére nem létezik tökéletes módszer.

[9] Joe Hasell – Pablo Arriagada – Bertha Rohenkohl: *Beyond income: understanding poverty through the Multidimensional Poverty Index* [A jövedelmen túl: a szegénység megértése a Többdimenziós Szegénységi Index segítségével]. 2024. december 16. https://ourworldindata.org/multidimensional-poverty-index

[10] Uo.

[11] Xiaolin Wang – Hexia Feng – Qingjie Xia – Sabina Alkire: *On the Relationship between Income Poverty and Multidimensional Poverty in China* [A jövedelmi szegénység és a többdimenziós szegénység kapcsolata Kínában]. *Oxford Poverty and Human Development Initiative.* 2016. 3. o. https://ophi.org.uk/sites/default/files/OPHIWP101_1.pdf

[12] Oxford Poverty and Human Development Initiative – United Nations Development Programme: *Global Multidimensional Poverty Index 2025. Overlapping Hardships: Poverty and Climate Hazards* [Globális Többdimenziós Szegénységi Index 2025. Egymást átfedő nehézségek: szegénység és éghajlati veszélyek]. 3. o.

[13] *Our Flourishing Measure* [A Kiteljesedési Mutatónk]. *The Human Flourishing Program honlapja.* https://hfh.fas.harvard.edu/measuring-flourishing

[14] *Flourishing Measure* [Kiteljesedési Mutató]. *Human Flourishing Program.* https://hfh.fas.harvard.edu/sites/g/files/omnuum8886/files/pik/files/flourishing_measure_pdf.pdf

[15] XIII. Leó pápa (1891): Rerum novarum. *A Magyar Katolikus Egyház honlapja* , https://katolikus.hu/dokumentumtar/rerum-novarum.

[16] II. János Pál pápa (1991): Centesimus annus. A Magyar Katolikus Egyház honlapja , *https://katolikus.hu/dokumentumtar/centesimus-annus*.

[17] II. János Pál pápa (1987): Sollicitudo rei socialis. *A Magyar Katolikus Egyház honlapja.* https://katolikus.hu/dokumentumtar/sollicitudo-rei-socialis

[18] *Dilexi te*

[19] Ferenc pápa (2013a): Lumen fidei kezdetű megnyilatkozása. *A Magyar Katolikus Egyház honlapja.* https://katolikus.hu/dokumentumtar/lumen-fidei

[20] Ferenc pápa (2024): Dilexit nos kezdetű encikikája. *A Magyar Katolikus Egyház honlapja.* https://katolikus.hu/dokumentumtar/dilexit-nos

[21] Ferenc pápa (2020): Fratelli tutti kezdetű enciklikája. *A Magyar Katolikus Egyház honlapja.* https://katolikus.hu/dokumentumtar/fratelli-tutti---mindnyajan-testverek-enciklika

[22] Ferenc pápa (2013b): Evangelii gaudium kezdetű apostoli buzdítás. *A Magyar Katolikus Egyház honlapja* , https://katolikus.hu/dokumentumtar/evangelii-gaudium.

[23] Például a szöveg szerint Isten „gondoskodik a szegények szükségleteiről", és „amikor meghalljuk a szegények kiáltását, arra kapunk meghívást, hogy belépjünk Isten szívébe, aki mindig törődik gyermekeinek szükségleteivel, különösen a leginkább rászorulókéval". *Dilexi te*, 8.

[24] *Dilexi te, 9.*

[25] VI. Pál pápa. (1967). Populorum progressio kezdetű enciklikája. A *Magyar Katolikus Egyház honlapja.* https://katolikus.hu/dokumentumtar/populorum-progressio

[26] XVI. Benedek pápa. (2009). Caritas in veritate kezdetű enciklikája. *A Magyar Katolikus Egyház honlapja.* https://katolikus.hu/dokumentumtar/caritas-in-veritate 28.

[27] *Dilexi te,* 11.

[28] *Dilexi te* az erkölcsi szegénységről: 9, 11, 46, 53, 93–95; a kulturális szegénységről: 9, 11, 55–57, 61–68, 72, 90, 92, 94, 98.

[29] Anika Schenck-Fontaine – Rebecca M. Ryan: *Poverty, Material Hardship, and Children's Outcomes: A Nuanced Understanding of Material Hardship in Childhood* [Szegénység, anyagi nélkülözés és a gyermekek fejlődési kimenetelei: az anyagi nélkülözés árnyaltabb megközelítése gyermekkorban]. *PubMed Central.* https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC9319381/
[30] Altaf A.: *The Many Hidden Faces of Extreme Poverty. Inclusion and Exclusion of Extreme Poor People in Development Interventions in Bangladesh, Benin and Ethiopia. Thesis* [A szélsőséges szegénység számos rejtett arca. A szélsőségesen szegény emberek bevonása és kizárása a bangladesi, benini és etiópiai fejlesztési beavatkozásokból. Disszertáció]. Amszterdami Egyetem, 2019. 80.
[31] Altaf A.: *Ibid.* 81.
[32] *Dilexi te*, 9.
[33] *Dilexi te*, 9.
[34] VI. Pál pápa. (1971). Octogesima Adveniens kezdetű apostoli levél. *KIFE honlap.* https://tarsadalomformalas.kife.hu/vi-pal-papa-octogesima-adveniens/ , 15.
[35] *Dilexi te*, 21.
[36] *Dilexi te*, 63, 78, 82–89.
[37] Sam Sluit – Laura Cortés-García – Tilmann von Soest. (2024). *Social marginalization: A scoping review of 50 years of research* [Társadalmi marginalizáció: az 50 év kutatásait áttekintő tanulmány]. *Humanities and Social Sciences Communications.* 2024: 11
[38] Hagen-Zanker, Jessica – Babajanian, Babken. (2012). *Social protection and social exclusion: an analytical framework to assess the links* [Szociális védelem és társadalmi kirekesztés: az összefüggések vizsgálatára szolgáló elemzési keret]. Figure II. *Overseas Development Institute.* 2012 október.
[39] Seema Khan – Emilie Combaz – Erika McAslan Fraser. (2015). *Causes and forms of social exclusion* [A társadalmi kirekesztés okai és formái]. *Governance and Social Development Centre.* 2015 augusztus. https://gsdrc.org/topic-guides/social-exclusion/causes/causes-and-forms-of-social-exclusion/
[40] Amanda Lenhardt. (2023). *The role of social norms in ending extreme poverty* [A társadalmi normák szerepe a szélsőséges szegénység felszámolásában]. *Részletes tematikus értekezés 1.* Data and Evidence to End Extreme Poverty Research Programme, Oxford.https://povertyevidence.org/resources/the-role-of-social-norms-in-ending-extreme-poverty-thematic-paper/
[41] Deepa Narayan. Uo. 2.
[42] Sluit – Cortés-García – von Soest. Uo.
[43] *About extreme poverty and human rights* [A szélsőséges szegénységről és az emberi jogokról]. *United Nations Human Rights.* https://www.ohchr.org/en/special-procedures/sr-poverty/about-extreme-poverty-and-human-rights
[44] Uo.
[45] Lenhardt: *Uo.*
[46] A 2024/1499 irányelv módosítja a faji vagy etnikai származástól független egyenlő bánásmódról szóló 2000/43/EK irányelvet, valamint a foglalkoztatási szférán kívüli, férfiak és nők közötti egyenlő bánásmódról szóló 2004/113/EK irányelvet.https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/standards-for-equality-bodies-in-the-field-of-equal-treatment-and-equal-opportunities.html
[47] Lenhardt: *Uo.*
[48] Uo.
[49] A *Populorum progressio* (21) az erkölcsi szegénységet tágabban értelmezi, mivel ide sorolja a következőket: „ezt az ember okozza magamagának önzésével. Emberalatti életet élnek azok, akik a vagyonnal vagy a hatalommal való visszaélés, a dolgozók kizsákmányolása, vagy igazságtalan kereskedelmi egyesség következtében kialakult elnyomó társadalmi struktúrák foglyai."
[50] XIV. Leó pápa. A Szentatya üzenete a Szegények 9. Világnapjára. *A Magyar Katolikus Egyház honlapja. 2025. november 16.*
https://katolikus.hu/cikk/xiv-leo-papa-uzenete-a-szegenyek-9-vilagnapjara
[51] Nyilvánvalóan eltérő megközelítések is léteznek; lásd például Madeleine A. Fugère: *Is the World Really in Moral Decline? 2023. The biased exposure effect, and how to get past* [Valóban erkölcsi hanyatlásban van a világ? 2023. A torzított kitettségi hatás és annak meghaladása]. *Psychology Today.* 2023. június 29.; https://www.psychologytoday.com/us/blog/dating-and-mating/202306/is-global-society-in-rapid-moral-decline, illetve Adam M. Mastroianni – Daniel T. Gilbert. (2023). *The illusion of moral decline* [Az erkölcsi hanyatlás illúziója]. *Nature.* 618. köt., 2023. június 22. 782–789. o. DOI: 10.1038/s41586-023-06137-x.
[52] *Dilexi te,* 95.
[53] *Dilexi te,* 97.
[54] *Evangelii gaudium*, 200.
[55] Narayan (2000): 219. o.
[56] XVI. Benedek pápa. XVI. Benedek pápa Caritas in veritate kezdetű enciklikája. *Vatikáni honlap. https://katolikus.hu/dokumentumtar/caritas-in-veritate* 78. XVI. Benedek pápa (29) azt is hangsúlyozta, hogy „Ha az ember csupán a véletlen vagy a szükségszerűség terméke lenne, ha vágyait élethelyzeteinek szűk horizontjára kellene visszavezetni, vagy ha egészében csupán történelem és kultúra lenne, és nem rendelkezne olyan természettel, amely

arra rendeltetett, hogy túllépjen önmagán a természetfeletti életben, nos, akkor beszélhetnénk növekedésről vagy kibontakozásról, de fejlődésről nem."

[57] Mastroianni – Gilbert. *Uo.* 785. o.

[58] Jacques Ellul: *Ideas of Technology. 1962. The Technological Order* [A technológia eszméi. 1962. A technológiai rend]. *Technology and Culture. Proceedings of the Encyclopedia Britannica Conference on the Technological Order* 3, no. 4. 1962. ősz. 411.

[59] *Dilexi te,* 61.

[60] Leó pápa üzenete 2026 nagyböjtjére. *A Magyar Katolikus Egyház honlapja.* 2026. február 16. https://katolikus.hu/cikk/leo-papa-uzenete-2026-nagybojtjere

[61] „Tudniillik sokkal teljesebben fogható fel az ember, ha kulturális környezetébe helyezzük, figyelembe véve nyelvét, történelmét, valamint a lét alapvető tényeivel – a születéssel, a szerelemmel, a munkával és a halállal – kapcsolatos állásfoglalását. Minden kultúra középpontjában az a magatartás áll, ahogyan az ember a legnagyobb titokhoz, Isten titkához viszonyul.l." II. János Pál pápa. *Centesimus annus*, 24.

[62] Edward B. Tylor: *Primitive Culture: Researches into the Development of Mythology, Philosophy, Religion, Art and Custom* [Primitív kultúra: tanulmányok a mitológia, a filozófia, a vallás, a művészet és a szokások fejlődéséről]. I. köt. London, 1871. 1. o

[63] Olyan teoretikusok, mint Herder, Spengler és Huntington.

[64] Tylor. *Uo.* 2. o.

[65] Brett Kunkle: *What Can We Learn from a Catholic Thinker? Aquinas and Natural Law* [Mit tanulhatunk egy katolikus gondolkodótól? Aquinói Tamás és a természetjog]. *Stand to Reason.* 2015. január 20. https://www.str.org/w/what-can-we-learn-from-a-catholic-thinker-aquinas-and-natural-law

[66] Ferenc pápa: *Evangelii Gaudium*, 82.

[67] XVI. Benedek pápa: *Caritas in Veritate*, 53.

[68] Michéle Lamont – Mario Luis Small. (2008). *How Culture Matters: Enriching Our Understanding of Poverty* [Miért számít a kultúra? A szegénységről alkotott ismereteink gazdagítása]. In Ann Chin Lin – David R. Harris (szerk.): *The Colors of Poverty: Why Racial and Ethnic Disparities Persist. National Poverty Center Series on Poverty and Public Policy* [A szegénység színei: Miért maradnak fenn a faji és etnikai egyenlőtlenségek? A National Poverty Center szegénységgel és közpolitikával foglalkozó sorozata]. Russell Sage Foundation, New York, 76. o

[69] Anélkül, hogy részletesebben belemennénk a szabad akaratról folytatott vitákba és diskurzusokba, hangsúlyoznunk kell, hogy a szabad akarattal kapcsolatban felmerülő nehézség ebben az értelemben és ebben a kontextusban ragadható meg pontosan: a kulturális szegénység és az egyes kategóriák közötti összefüggés kérdésében. Ha arra a következtetésre jutunk, hogy a társadalmi marginalizáció és a szegregáció összefügg a kulturális szegénységgel, akkor a kulturális szegénység is kapcsolatban áll velük. Ezek a kategóriák tehát nem csupán önállóan léteznek, hanem bizonyos értelemben egymástól is függnek.

[70] *Dilexi te,* 65.

[71] *Dilexi te,* 72

[72] *Dilexi te,* 72

[73] *Dilexi te,* 92

[74] *Beyond income: understanding poverty through the Multidimensional Poverty Index* [A jövedelmen túl: a szegénység megértése a Többdimenziós Szegénységi Index segítségével]. *Our World in Data.* 2024. december 16. https://ourworldindata.org/multidimensional-poverty-index

[75] Kateryna Maltseva. (2018). *Values, norms, and social cognition* [Értékek, normák és társadalmi megismerés]. *NaUKMA Research Papers Sociology.* 2018:1. 4. o.